

למה מכניסים תפוח למתכון של החרוסת?

Category: חגים, פסח

בין מרכיבי החרוסת נמצא התפוח שמעלה על נס את מסירות נפשן של האימהות היהודיות שפעלו במצרים במסירות נפש כדי להמשיך את שושלת העם היהודי וללדת ילדים יהודיים, למרות הקושי והסכנה הגדולה.

הצצה לתוך החרוסת

חרוסת. איך מכינים חרוסת? מה הם המרכיבים שמהם עושים את החרוסת?

התשובה היא: תלוי את מי אתה שואל. אשכנזי יענה לך שהחרוסת חייבת להכיל תפוחים ורצוי גם יין. ספרדי לעומת זאת ישיב לך שחרוסת היא שילוב של תמרים ואגוזים בתוספת תבלינים שונים, אבל תפוחים ^[1] מאן דכר שמה.

מסתבר שבכל דבר יהודים צריכים לחלוק אחד על השני. אפילו על מתכון פשוט של חרוסת יהודים לא יכולים להסכים ביניהם^[2]

מדוע אנחנו אוכלים חרוסת בפסח? מה היא מסמלת? כולם יודעים את התשובה: החרוסת היא זכר לטיט, זהו למעשה המשך למרור שמזכיר לנו את עבודת הפרך שעבדו בני ישראל במצרים. כך גם החרוסת מזכירה לנו את הימים הקשים ההם.

אם יש ויכוח בין יהודים על הצד הטכני של הכנת החרוסת, כמובן שיש ויכוח על הסיבה המהותית מדוע אנחנו אוכלים חרוסת, ומה היא אמורה בעצם להזכיר לנו.

הגמרא במסכת פסחים (קטז, א) אומרת שרבי יוחנן אכן אומר את מה שכולנו יודעים שהחרוסת היא זכר לטיט, אבל ישנה דעה שונה: "רבי לוי אומר זכר לתפוח". איך מגיע תפוח לשולחן הסדר? השבוע כששאלתי אנשים איזה תפוח הם זוכרים, הם הגיבו מיד: ה'תפוח' שאדם הראשון אכל בלי רשות בחטא עץ הדעת. אולם זוהי טעות ידועה ומפורסמת, שכן בתורה אין כל זכר לכך שעץ הדעת היה עץ תפוחים! והסיפור הזה על ה"פרי האסור" שהיה תפוח ^[3] מגיע ממקורות לא יהודיים. בתורה כתוב רק "ומפרי העץ אשר בתוך הגן לא תאכלו ממנו" (בראשית ג, ג), ולא מפורט מאיזה עץ היה הפרי.

רק אחרי שהם כבר אכלו מן העץ ונפקחו עיניהם מסופר ש"ויתפרו עלה תאנה". כאן לראשונה מופיע שם של עץ. ועל כך רש"י אומר "הוא העץ שאכלו ממנו, בדבר שנתקלקלו בו נתקנו." אם-כך, שואל רש"י, מדוע לא כתוב במפורש בתורה איזה סוג עץ זה היה? ^[4] "ומפני מה לא נתפרסם העץ, שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו" (בראשית

ג, ז). אז ישנם כאלו שנזכרו בתפוח הזה של חטא עץ הדעת. וישנם כאלו שנזכרו בתפוח בדבש שאנחנו אוכלים בראש השנה²

מה מזכיר התפוח

ועדיין נותר לנו לברר, מהי כוונתו של רבי לוי שאומר שהחרוסת היא זכר לתפוח. על איזה תפוח מדובר פה?

מפרש רש"י: "שהיו יולדות בניהן שם בלא עזר שלא יכירו בהן מצריים דכתיב תחת התפוח עוררתיך" (פסחים קטז, א). רש"י רומז כאן לסיפור שהגמרא מביאה במסכת סוטה: "בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים".

מה כל-כך מיוחד בנשים של אותו הדור שבזכותם זכינו לגאולה?

ממשיכה הגמרא ומספרת: "בשעה שהולכות לשאוב מים הקב"ה מזמן להם דגים קטנים ושואבות מחצה מים ומחצה דגים, ובאות ושופתות שתי קדרות אחת של חמין (לרחוץ רגלי בעליהן בשדה) ואחת של דגים, ומוליכות אצל בעליהן לשדה ומרחיצות אותן ומאכילות אותן ומשקות אותן ונזקקות להן בין שפתים (במקומות צנועין)³ וכיון שמתעברות באות לבתיהם, וכיון שמגיע זמן מולידיהן הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח, שנאמר 'תחת התפוח עוררתיך' (סוטה יא, ב).

הגמרא מספרת כאן סיפור מופלא שחושף לנו את עוצמתן של נשות ישראל. הגברים שעבדו בפרך במצרים התייאשו ולא רצו ללדת ילדים, כפי שמסופר בפרשת שמות שהדבר השפיע אפילו על עמרם שפרש מיוכבד אשתו בגלל גזירת פרעה (שמות ב, א. רש"י). ואם כך עשה גדול הדור⁴ בוודאי שכך הרגישו האנשים הפשוטים, וכמו שהמדרש אומר "שעמדו כולם ופרשו מנשותיהם".

ההשקפה הרווחת בקרב הגברים הייתה: לשם מה צריכים ללדת ילדים, כדי שישליכו אותם ליאור? ואפילו אם הם ינצלו⁵ איזה סוג חיים מחכה להם אחרי לידתם? האם נוליד ילדים כדי שיהיו עבדים נואשים במצרים?! ובעצם זה מה שהמצריים רצו לגרום לעם ישראל. כך שעמרם, אביו של משה רבינו, היה המוציא לפועל של התכנית המצרית, עד שבתו מרים גרמה לו לשנות את תפיסתו.

הנשים לעומת זאת לא איבדו את הבטחון בה'. היה ברור להן שיום יבוא והם יגאלו מהגלות הנוראה הזאת, והם רצו להמשיך ללדת ילדים. כשנשים רוצות להשיג משהו⁶ כפי שכולנו יודעים⁷ שום דבר לא יעצור אותן בדרכן. מה הן עשו? הן הכינו ארוחה טובה לבעלים, ולקחו גם קצת מים חמים כדי שהגברים יוכלו להתרחץ, וכך פעלו עליהם ללדת ילדים.

כשהיה מגיע זמן הלידה היו נשות ישראל בורחות לשדות המרוחקים, כי בתוך העיר היו המצריים תופסים את התינוקות הנולדים והורגים אותם. לפיכך הן היו הולכות ללדת בשדות מתחת לעצי התפוח. הרבי מסביר כי הפעולה הזאת "זה מה שפעל אימתה ופחד על פרעה ועל מצרים"

שלמרות כל הצרות בני ישראל פרו וישרצו ('התוועדויות' תשמ"ג כרך ב עמ' 1088) ☞ וזה מה שמזכיר לנו התפוח שבתוך החרוסת בליל הסדר.

המראות הזכורות לטוב

על חשיבות הסיפור הזה אנו לומדים ממקום נוסף בתורה. בפרשת ויקהל מסופר על בניית המשכן, כיצד כל עם ישראל הביא תרומות כדי לבנות את המשכן. נשי ישראל גם הן הביאו את תרומותיהן, ואדרבה הן היו נלהבות לתרום לבניית המשכן עוד יותר מהגברים.

בין החפצים שהן הביאו היו "המראות הצובאות". רש"י כותב שבשעה שהן הביאו את המראות משה רבינו צעק "פע!" ☞ מראות זה רהיט שמתאים אולי לחדר שינה אבל בוודאי לא מתאים להכניסו לבית המקדש, ובלשון רש"י: "והיה מואס משה בהן מפני שעשוין ליצר הרע". אבל ממשיך רש"י ואומר: "אמר לו הקב"ה קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל". וכל כך למה? "שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים" ☞ בזכות המראות הללו נשות ישראל ילדו ילדים שהם היו הדור שנגאל ממצרים. בלעדי המראות לא היה את מי להוציא ממצרים.

כשחכמים אומרים "בשכר נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים", אין הכוונה שהן ישבו ואמרו תהלים ובשכר זה זכינו לצאת ממצרים. הרבי אומר כי "עיקר צדקתן התבטאה בקיום הציווי 'פרו ורבו' ועשו זאת מתוך תחושה והרגש של שמחה על כל ילד יהודי שנוסף" (שיחה הנ"ל). בלעדיהן לא היה את מי לגאול ולא היה את מי להוציא.

גם כאן מספר רש"י כמעט את אותו סיפור ומוסיף פרט חדש: "כשהיו בעליהם יגיעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהם לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר תחת התפוח עוררתיך" (שמות לז, ח).

החרוסת: מבחוץ צרות, מבפנים כוח

למעשה מדובר באותו סיפור, רק עם התוספת של המראות, שבנוסף למים החמים שהן הביאו כדי לרחוץ את רגליהם, ובנוסף לדגים שהיו מאכילים את הבעלים, הן גם היו מראים להם במראה מי נראה יותר טוב, והתוצאה הסופית היתה שבזכותן יצאו "צבאות ה'" (שזהו הרמז של הלשון "מראות הצובאות" - 'התוועדויות' תשמ"ג כרך ב עמ' 1162).

ואם-כן בשעה שאנו יושבים בשולחן הסדר החרוסת מזכירה לנו את העוצמה של נשי ישראל שגם במצב כל-כך קשה הן המשיכו ללדת ילדים. ישנן פמיניסטיות שמניחות תפוז על קערת הסדר כדי לזכור את הנשים ואת חלקה של מרים הנביאה ביציאת מצרים. אבל לאמיתו של דבר עם ישראל עושה את זה כמסורת כבר אלפי שנים עם התפוח ☞ חרוסת.

החרוסת מזכירה לנו שני דברים: כשאנו מביטים בה היא מזכירה לנו את הטיט, את הצרות, וכשאנו טועמים אותה היא מזכירה לנו את התפוח ² את הכוח, העוצמה והבטחון של נשות אותו הדור.

מובא בקבלה שהדורות שלפני ביאת המשיח הם גלגול של הנשמות שהיו בדור של יציאת מצרים, וכמו שבאותו הדור הגאולה התרחשה בזכות הנשים, כך גם בדורנו הגאולה תבוא בזכות הנשים.